

**digitalna javna knjižnica
kulturno-tehnološka preobrazba koja se
nije dogodila?**

u paralelnoj stvarnosti

"Jedno smo htjeli, drugo smo dobili"

— U pol' 9 kod Sabe

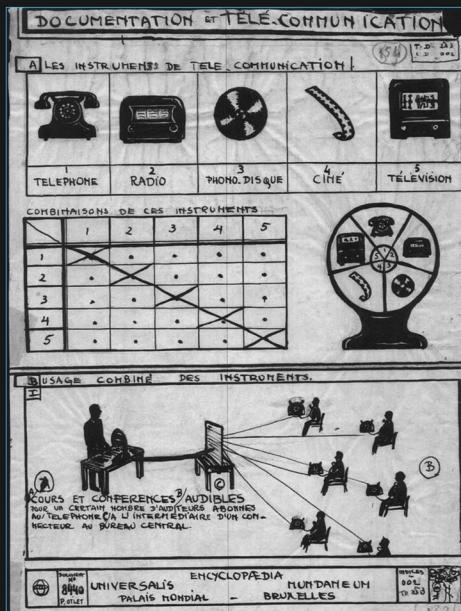
U 90-im godinama 20. stoljeća javne knjižnice prošle su kroz radikalnu transformaciju i promjenu funkcije u društvu. Davanje pristupa tekstu, zvuku i videu na fizičkim nosačima poput tiskanih knjiga, CD-ova i DVD-ova počelo je nadopunjavati davanje pristupa tekstu, zvuku i videu preko digitalnih mreža. Korisnici su odjednom dobili priliku da preko servera knjižnice od doma, škole ili posla pristupaju djelima kulture i znanosti čiju digitalizaciju, pohranu i distribuciju su knjižnice preuzele na sebe. Ta ekspanzija dostupnosti bez ekonomskih barijera na digitalnu sferu dokinula je potrebu da proizvodnja kulturnih djela ovisi o tržišnoj organizaciji i potakla je društva da kulturnu proizvodnju dekomodificiraju, a stvaralački rad učine javno financiranim. Samo je bilo pitanje vremena kad će se knjižnice pretvoriti u produkcijske i diseminacijske platformama za književnost, muziku i film.

Polazeći od sve veće digitalno-mrežne infrastrukture knjižnice su se odvažile razvijati online servise za društvenu zajednicu, a društvena zajednica prigrnila je te

servise i usmjeravala knjižnice da te servise učine što svrshishodnjim kanalima za komunikaciju, organizaciju i razmjenu dobara. Knjižnice su korisnike počele obučavati kako bi postali tehnološki i komunikacijski što pismeniji i mogli pomagati u razvoju, održavanju i prilagođavanju tih servisa za njihove uže zajednice.

Isprepletenost stvaranja, diseminacije i recepcije informacija, znanja i kulture stvorile su prisnost, kontinuitet i postupno brisanje strogih granica između tržišnih funkcija autora, izdavača i recipijenta. Znanost je ionako već bila dobrano na putu podruštvljenja i pozajedničenja pa su javne knjižnice proširile svoj dijapazon djelovanja preuzevši na sebe funkciju aktivnog posredovanja znanosti društvenoj zajednici, pomažući javnosti da kompleksnosti i neizvjesnosti globaliziranog društva koje susreću kroz informacijske kanale lakše shvate i tumače iz nekonačne spoznaje kakva nudi znanost.

u paralelnoj stvarnosti

Paul Otlet: *Encyclopaedia Universalis Mundaneum*, 1930

Kontrafaktička priča u kojoj javne knjižnice postaju središnjim mjestom kulturne proizvodnje, informiranja i neformalnog učenja u digitalnom društvu ima nažalost samo dodirne točke s onime što se protekla tri desetljeća dogodilo s razvojem digitalnih mreža i dostupnosti kulture i znanja. Priča je posve neuvjerljiva, naivna i izaziva susramlje za naš ciničan pogled iz godine 2020. u kojoj su privatne digitalne platforme i online servisi konačno potvrdili dominaciju nad sve mršavijim javnim servisima i javnim institucijama kada se radi o davanju pristupa kulturi i znanju, informiranju, samoorganiziranju. Tehnokapitalističke platforme i komodificirana kultura dominiraju. Međutim, priče koje su postale ta naša otrežnjavajuća zbilja na početku su često bile neuvjerljive, naivne i izazivale bi susramlje, kao ona dvojice studioša sa Stanforda koji su snatrili da će napraviti nekomercijalni pretraživač za sve informacije svijeta (koji će usput postati najveći oglasni stroj današnjice) ili pak bivšeg quanta s Wall Streeta da će prodajući knjige napraviti univerzalni dućan (koji će pak postati najveći prodajni stroj današnjice). Priče donose imaginarij, imaginarij orijentira djelovanje u društvenoj zbilji, susret imaginarija s društvenom zbiljom rezultira neočekivanim ishodom.

javna knjižnica, u revolucionarnoj stvarnosti

Nekad je taj ishod otrežnjavajući, nekad emancipatoran... Javna knjižnica kao institucija u čijem je temelju načelo dostupnosti pisane kulture i znanja za sve članove društvene zajednice ishod je društvenih previranja tijekom 18. i 19. stoljeća. Povijesna pozadina tih previranja je omasovljenje pismenosti i pisane kulture te komodifikacija knjige kao masovnog tržišnog proizvoda koje je omogućio tiskarski stroj. Koincidirajući s nastankom i širenjem kapitalizma, trgovina knjigama se naglo počela razvijati u 18. stoljeću. Dok su knjižnice po samostanima, dvorovima i sveučilištima zapadne Europe do kraja 15. stoljeća nakupile svega 5 milijuna rukopisa, već je samo u 18. stoljeću otisnuto 700 milijuna svezaka. I dok su tisk i umnažanje knjiga bili vektori prosvjetiteljstva, moderne znanosti i kulture čitanja, dostupnost knjiga dugo je ostala privilegij nekolicine. To su izmijenila revolucionarna zbivanja. Revolucionarna Nacionalna skupština u Francuskoj je 2. listopada 1789. donijela odluku o eksproprijaciji svih zbirk u posjedu Crkve i aristokracije. Milijuni svezaka preseljeni su u Bibliothèque Nationale i knjižnice diljem Francuske.

javna knjižnica, u revolucionarnoj stvarnosti

"Šesto. Uspostaviti cirkulirajuće knjižnice, svaka s po sto, dvjesto svezaka, najkorisnijih djela o politici, moralu, znanostima, povijesti te djelima koja se općenito smatra poučnima i zabavnima. Takve knjižnice trebaju se što više međusobno razlikovati..."

— Lovett & Collins, *Chartism: A New Organization of the People*, 1840

Pola stoljeća kasnije čartistički je pokret u Britaniji, nakon neuspješnih pokušaja da se izbori za opće pravo glasa, počeo otvarati čitaonice i posudbene knjižnice kako bi radnička klasa dobila priliku da se obrazuje u "stvarno korisnim znanjima" koja neće služiti ni gazdama, ni religioznom čudoređu, ni kasnofeudalnom poretku. U strahu pred zahtjevima revolucionarnih gibanja britanska vladajuća klasa nakon 1848. pristaje na osnivanje javnih knjižnica financiranih od poreza. Građanske i proleterske revolucije su se time izborile za javnu knjižnicu kao instituciju dekomodifikacije pisane kulture i znanja, instituciju kojom djela književnosti i znanosti postaju dostupna svakom članu društvene zajednice bez obzira na njegovo porijeklo i rasu, rod i klasu.

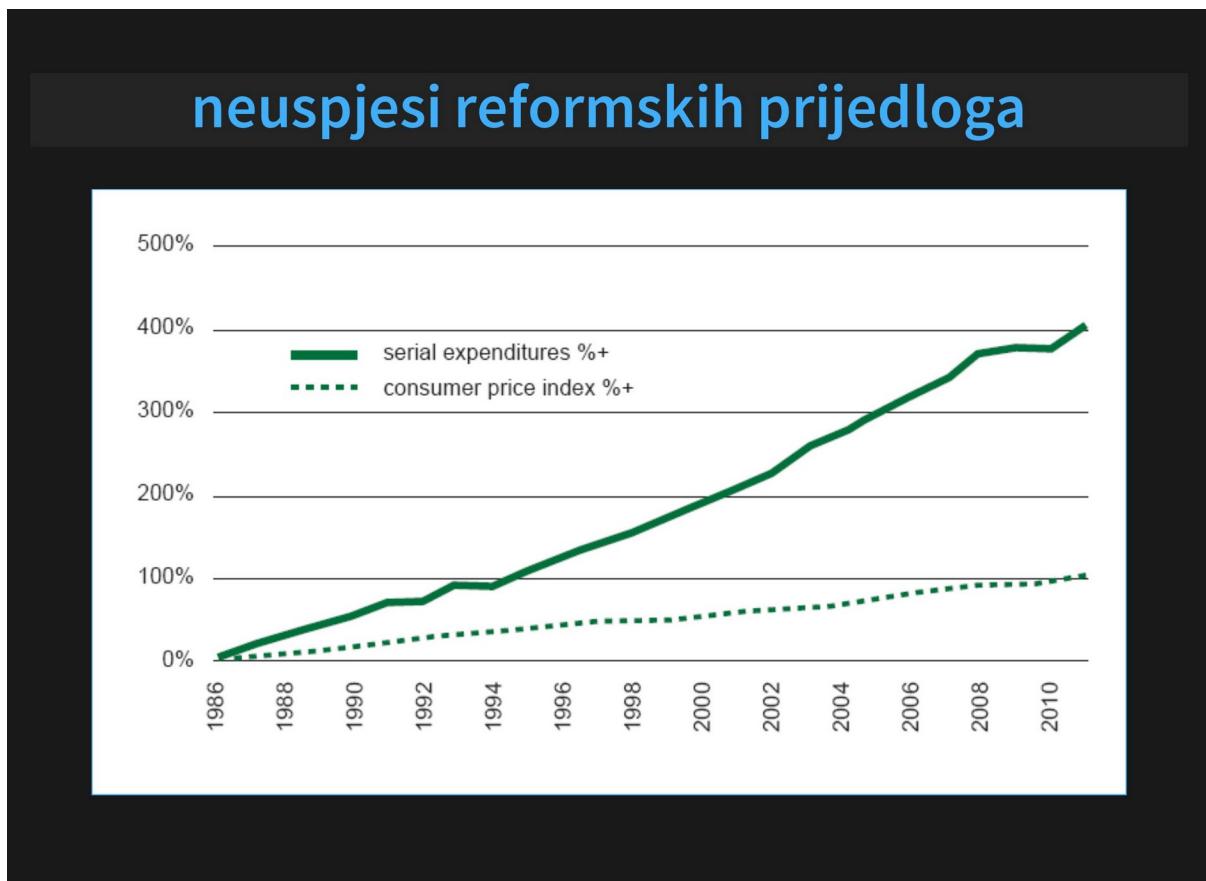

Donedavno se činilo da je gotovo u cjelokupnom političkom spektru, osim tvrdo tržišno-fundamentalističkom, općeprihvaćeno da su informiranost i znanje prepostavke za puno sudjelovanje u političkom društvu, a da su javne knjižnice i načelo opće dostupnosti kulture i znanja svima bez socijalnih i ekonomskih barijera tu nužan preduvjet. Digitalizacija, režim intelektualnog vlasništva i globalizacija kapitalizma to su izmijenili.

Digitalne mreže u značajnoj mjeri su olakšale i proširile dostupnost i dijeljenje građe koja je digitalizirana ili već nastala u digitalnom okruženju. Međutim, visokokoncentrirane kulturne industrije i nositelji autorskog prava nisu imali velikog interesa da društva krenu putem značajnijeg podruštvljenja proizvodnje kulture i znanja. Dapače, u ekonomski globaliziranom i medijski integriranom svijetu kulturne industrije ugledale su priliku za pojačanu komodifikaciju.

Posljedica takve orijentacije je da smo dobrano zagazili u 2010-e, a da javnim knjižnicama još uvijek nije bilo dopušteno da ponude dekomodificirani pristup digitalnom tekstu kakav su mogle ponuditi za digitalni tekst. Nije im bilo dopušteno da kupuju elektroničke knjige u svrhu posudbe i čuvanja. Kada bi im bilo dopušteno, licence su bile ograničene na 26 posudbi. Knjige su dobivale isključivo zaključane tehnološkim mjerama zaštite koje su im onemogućavale čuvanje. Na području znanstvenog izdavaštva situacija je bila još gora jer su nerazumne cijene pretplata, formirane tako da bi nekolicina oligopolista iz javno financirane znanosti izvlačile ogromne profite, učinile dobar dio digitalnih izdanja nedostupnim brojnim knjižnicama i knjižničnim sustavima. Konvergencijom ovih procesa javne su knjižnice počele gubiti središnje mjesto u davanju pristupa, organiziranju i čuvanju kulture i znanja.

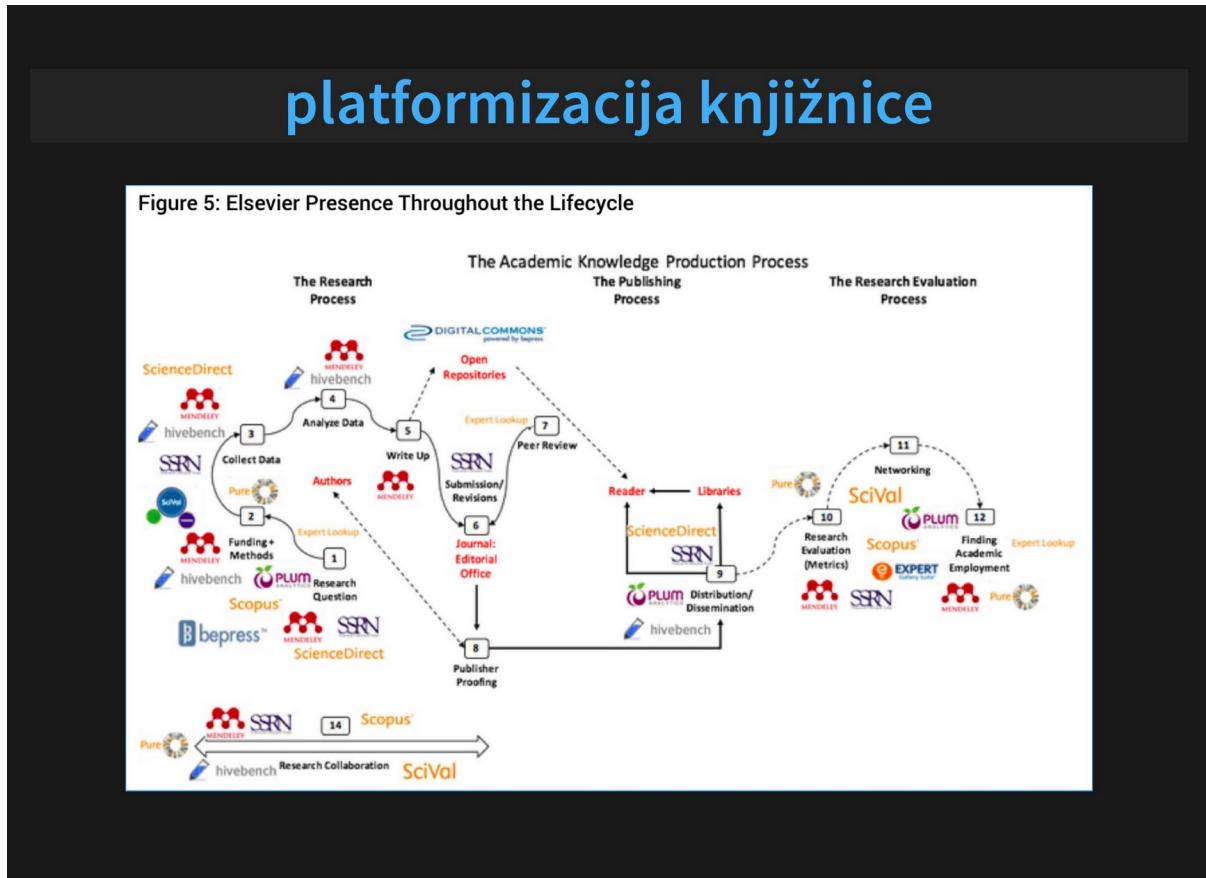
I dok je digitalna tranzicija otvorila priliku da društva drugačije pristupe tome kako proizvode, održavaju i daju pristup kulturi i znanosti, globalni ekonomski interesi u kombinaciji s oblikom vlasništva koji tretira intelektualno stvaralaštvo kao da je riječ o isključivom i iscrpljivom dobru, postavili su nepremostive prepreke pred prijedloge da se transformira sistem kulturne proizvodnje čije su osnovne odrednice nastale s tiskarskim strojem i ranim kapitalizmom. Dat ću samo dva primjera takvih prijedloga.

Znanost u otvorenom pristupu (tzv. open access) polako prodire u glavnu struju znanstvenog izdavaštva. Međutim, napredovanje otvorenog pristupa koče akcije velikih komercijalnih izdavača i novonastajućih predatorskih izdavača te neizvjesnost oko toga što bi bio "održivi" ekonomski model za open access u sve više tržišno orijentiranom modelu istraživanja i visokog obrazovanja.

Robert Darnton ispred Digital Public Library of America prije desetak godina predlagao je da sve knjige postanu digitalno dostupne nakon perioda počeka od dvije godine (što je uobičajen period komercijalne eksploatacije knjige za većinu izdavača, a i već prihvaćena praksa za znanstvene članke). Međutim, njegov prijedlog nije naišao na puno sluha. Korporativni nositelji prava odmah su se pozvali na zaštitu ekonomskih prava vječno ugroženih autora kako bi nastavili kontrolirati dostupnost kulture i znanja. Međutim, pritom upravo ti korporativni nositelji prava cementiraju ekonomiju autorstva koja počiva na sistemu rada temeljenog na onome što Gregory Sholette naziva "crnom materijom", to jest ogromnim brojem autora koji moraju ulagati svoja sredstva da bi bili dijelom tog tržišta, a ne bi li mali broj njih od autorstva naposljetku mogao i živjeti. Ta ekonomija autorstva je duboko nepravedna i izrabiteljska, u puno većoj mjeri no ekonomija nadničkog rada. Pa ipak, nakon dva desetljeća reformističkih prijedloga da se

paralelno izmijeni ekonomija autorstva i ekonomija dostupnosti, nije se mnogo toga promijenilo. Darntonov prijedlog i rad Digital Public Library of America morao se uklopiti u okvir Udruženja autora — ali, kao što nam je rekao u email razmjeni, digitalna dostupnost nakon perioda počeka od dvije godine nije dio njihove politike.

Stvari s digitalnom tranzicijom nisu krenule prema područtvljenju. Dapače, uvođenje digitalnih tehnologija u institucijama najčešće vodi prema sve većoj privatizaciji društvenog i javnog. Oligopol pet velikih znanstvenih izdavača — Elsevier, Springer, Taylor & Francis, Wiley i Sage — zloglasan je ne samo po tome da koristi autorsko pravo kako bi cijedio zelenaske profite iz većinom besplatnog rada znanstvenika koji pišu, recenziraju i uređuju časopise, nego i sve više po tome da sada razvija i kupuje sustave za obradu metapodataka, metriku i upravljanje znanstvenim i obrazovnim procesima. Primjerice, pored visokoprofitnog izdavačkog biznisa Elsevier širi i svoju ponudu “research intelligencea” koja sada uključuje bazu citata Scopus; softver za vođenje referenci Mendeley; alatke za analitiku učinaka istraživačkog rada SciVal i Research Metrics; centralizirani sustav za upravljanje istraživačkim radom Pure; institucionalni repozitorij i izdavačku platformu BePress; alatke za nalaženje i vođenje financijskih podrški Funding Institutional i Elsevier

Funding Solutions. S obzirom u kojoj mjeri ovi digitalni servisi postaju temeljna infrastruktura današnjeg sveučilišta i znanstvene knjižnice, tko god je vlasnik tih platformi de facto postaje knjižnica i sveučilište. To se uostalom i očituje u strelovitom rastu izdavanja sveučilišta i knjižnica upravo za takve vanjske digitalne servise.

platformizacija knjižnice

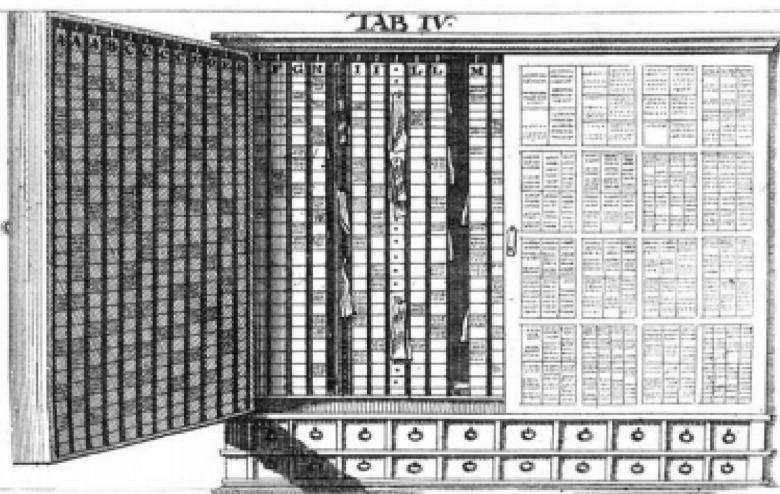

Figure 2.6
Excerpt cabinet. (From Placcius 1689, p. 152.)

Paradoksalno je pritom da su knjižnice ishodište računarstva. Moć knjižnica da prikupljaju, organiziraju i klasificiraju golemu količinu informacija, dapače da ih sagledaju kao međusobno povezanu mrežu referenci koje su indeksirane u kartotečnom katalogu, anticipira kasnija događanja u svijetu računala. Kroz 19. i 20. stoljeće knjižničarstvo se razvijalo paralelno s informacijskim znanostima. S druge strane, obećanje računalnih mreža da će povećati dostupnost znanja uvelike se poklapalo s temeljnom misijom javnih knjižnica da učine dostupnima kulturu i znanje. Međutim, ovaj naizgled sinergijski proces imao je negativne posljedice po značaj javnih knjižnica u suvremenom društву.

neoliberalni napad na knjižnice

dokidanje "mita knjižničarske neutralnosti" i epitemičkog privilegija

Razlozi za izostanak velike transformacije ne mogu se svesti samo na interese kulturnih industrija, lošu pravnu regulaciju intelektualne proizvodnje i na neodrživost ekonomije autorstva, nego ih treba potražiti i u široj transformaciji socio-ekonomskog konteksta.

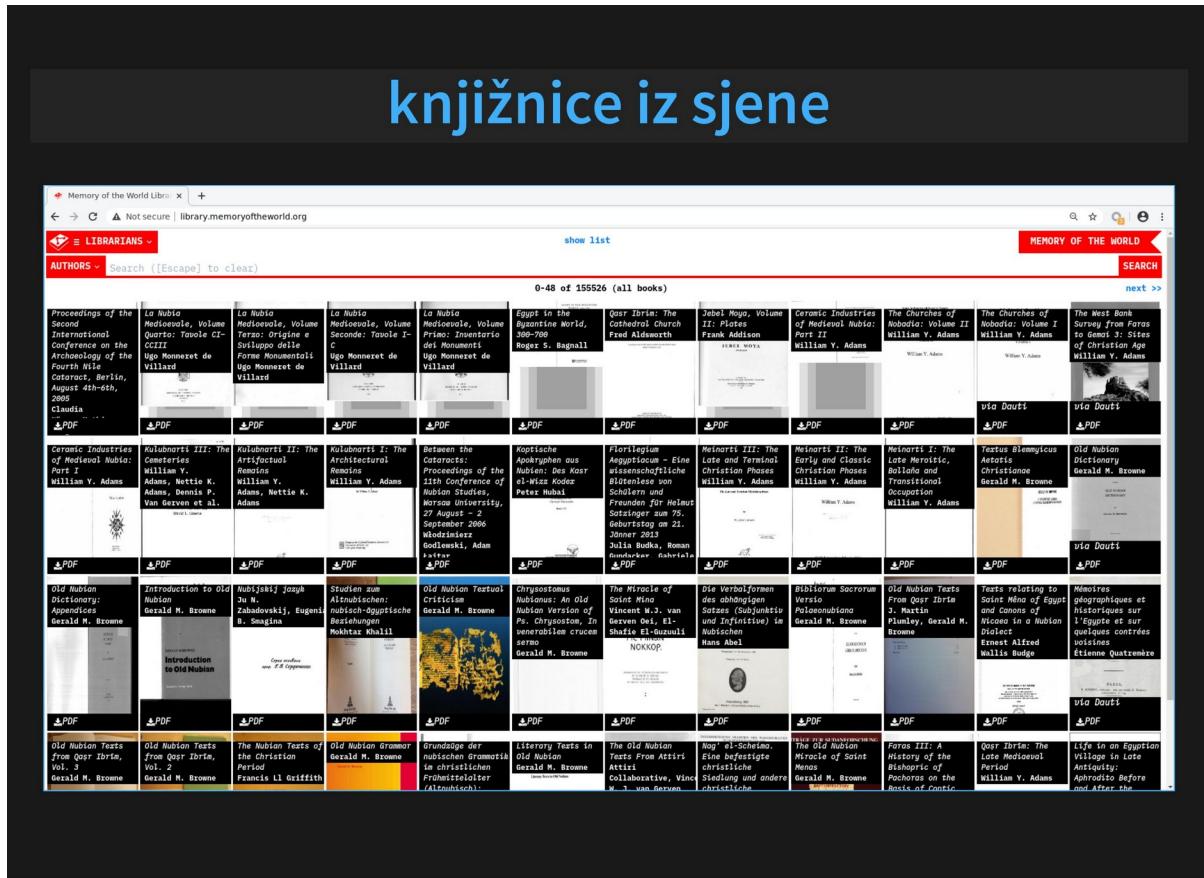
U kontekstu društvenih previranja 1960-ih i 1970-ih knjižničari su krenuli dovoditi u pitanje vrijednosti objektivnosti i neutralnosti — takozvanog "mita knjižničke neutralnosti" — koje je knjižničarstvo prigrilo 1920-ih sa stjecanjem statusa znanstvenog polja. S prelaskom u ekonomiju znanja i pretvaranjem znanja u robu, knjižničari više nisu mogli zanemariti da je neutralnost neizravno produbljivala strukturnu diskriminaciju temeljem klase, roda i rase, te da su sami postali čuvarima epistemičkog i materijalnog privilegija. Djelovanjem progresivnih knjižničara politika društvene jednakosti i pravednosti, koja je upisana u DNK javne knjižnice kroz njenu dekomodificirajuću misiju, počela je dobivati prednost pred neutralnošću. Tako su knjižnice počele iznova prepoznavati svoje opredjeljenje prema potlačenima, marginaliziranim i isključenjima, njihovim borbama i njihovim kritičkim pedagogijama.

Ekonomski procesi proteklih desetljeća, međutim, kreirali su okolnosti za djelovanje javnih knjižnica koje značajno osujećuju tu reorientaciju prema socijalizaciji znanja. Protekle godine istraživanje britanskog strukovnog instituta računovoda u javnom sektoru CIPFA pokazalo je da je tijekom proteklog desetljeća vladavine konzervativaca u Velikoj Britaniji čak 773 od ukupno 4.356 knjižnica i njihovih ograna zatvorilo svoj vrata, da su ulaganja u knjižnice srezana za 29.6%, da se broj plaćenog osoblja smanjio s 24.000 na 15.300 i da je naposljetu broj posjeta korisnika pao s 315 na 226 milijuna. Većina tog smanjenja posljedica je smanjenja financiranja za lokalnu upravu koja pak nije imala izbora nego usmjeravati sve skromnija sredstva kojima raspolaže na "prioritetne usluge kao što je socijalna skrb."

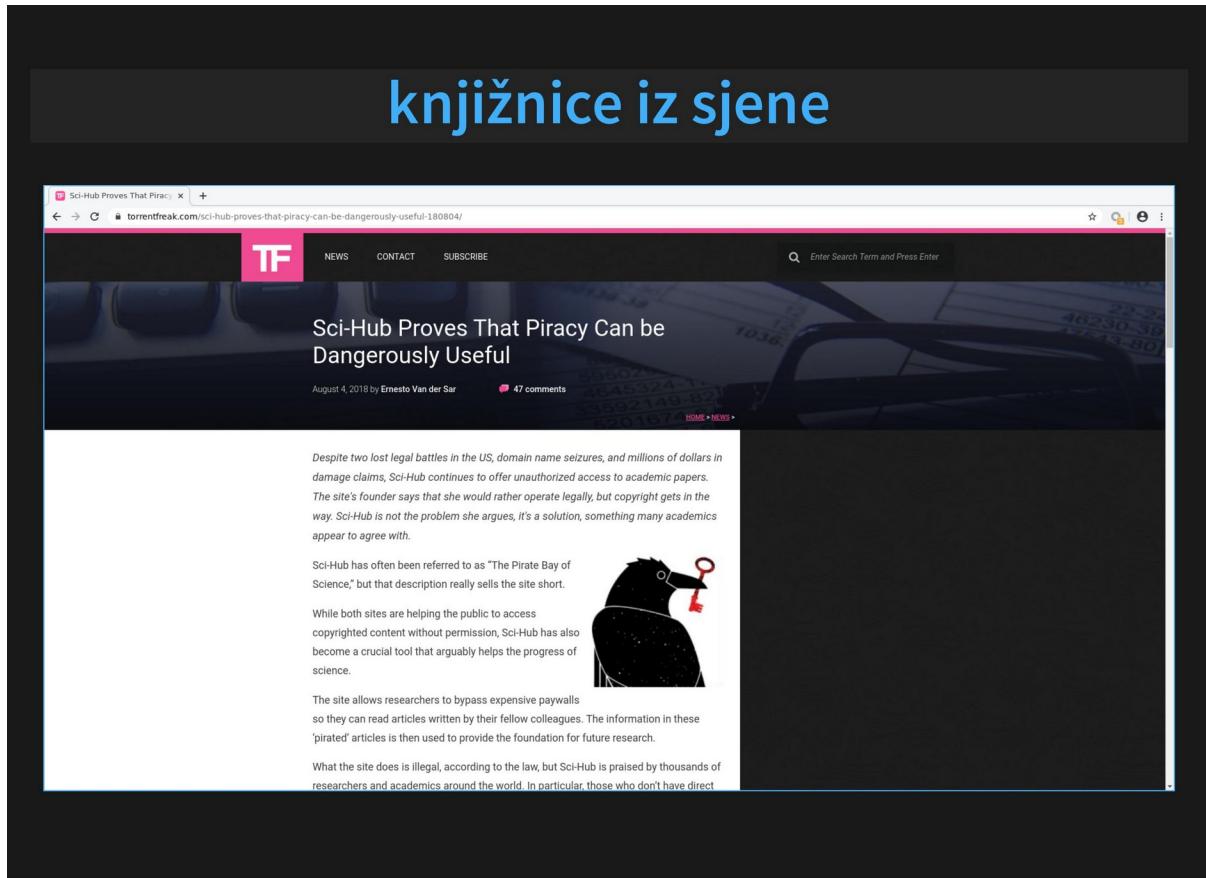
Knjižnice su tako podvrgnute brutalnim rezovima, što se odrazilo na njihove kapacitete da ostanu otvorene i da budu od koristi lokalnim zajednicama. To je dovelo do situacije gdje se sada javne knjižnice moraju boriti da uopće legitimirale svoj značaj i sredstva koja dobivaju. Stoga se knjižnice trude *re-brandati* kao "treći prostori" socijalizacije za stare i mlade, mesta gdje nezaposleni mogu dobiti pomoć

pri sastavljanju molbi za posao, društveno isključeni javni prostor bez ekonomskih pritisaka. Sve te funkcije, međutim, nisu nešto što javne knjižnice nisu radile i ranije, ali u toj legitimacijskoj spirali kroz socijalne usluge sve teže obnašaju svoju primarnu funkciju — da svim članovima društva osiguraj pristup svoj kulturi i znanju i da ih socijaliziraju kulturu i znanje. U tome su u neoliberalnoj digitalnoj ekonomiji *de facto* osuđene.

U toj neoliberalnoj digitalnoj ekonomiji svi oni kojima je pristup kulturi i znanju zapriječen zbog teritorijalnih, institucionalnih, ekonomskih i drugih formi isključenja, počeli su sami digitalizirati, dijeliti digitalne datoteke i graditi vlastite infrastrukture dostupnosti. Te alternativne, piratske infrastrukture nazivamo "knjižnicama iz sjene" (en. *shadow libraries*) i one su komplement javnim knjižnicama u digitalnoj domeni.

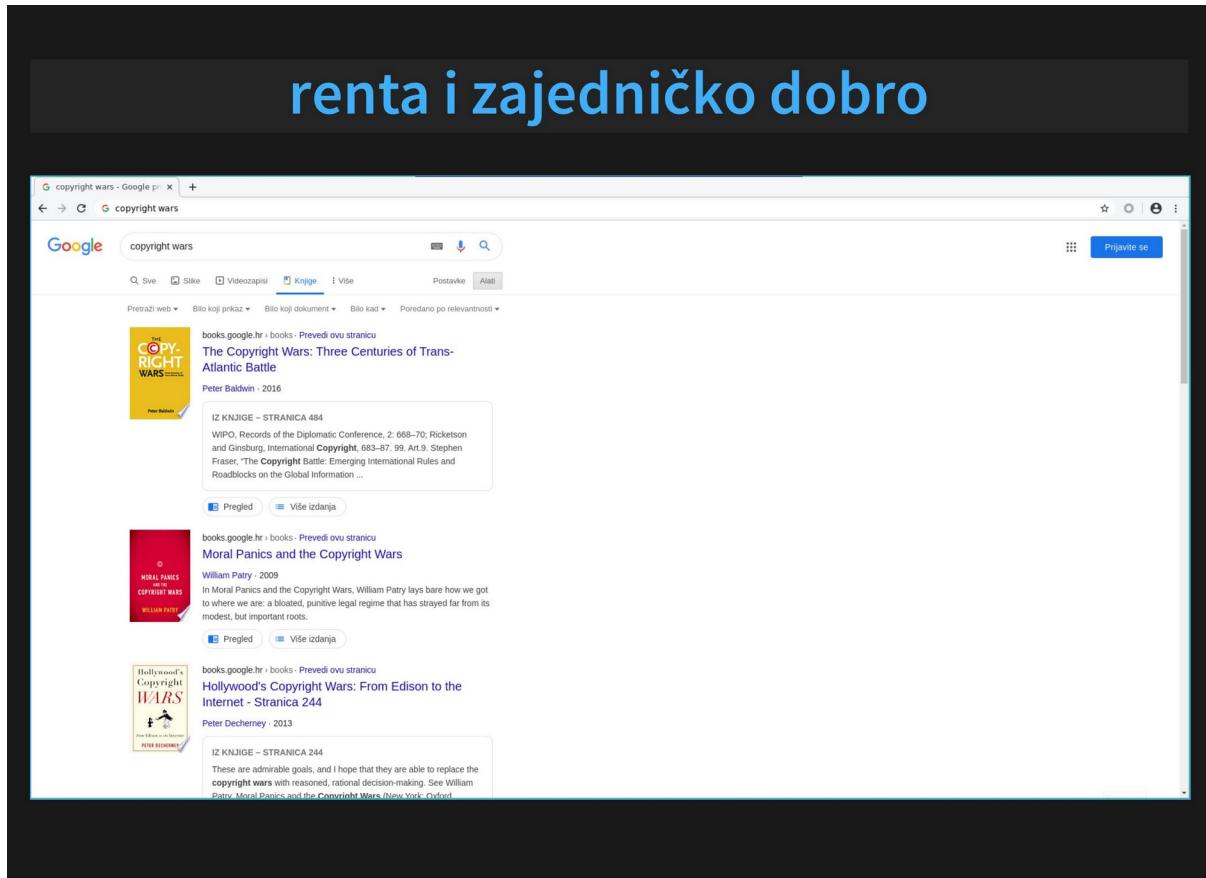
Zbog te komplementarnosti inicijalno smo našu knjižnicu iz sjene nazvali *Javnom knjižnicom*, ali budući da je prema našoj minimalnoj definiciji javna knjižnica zbirka knjiga slobodno dostupna svima, uređen i pretraživ katalog i knjižničarka ili knjižničar, mnogo je infrastruktura dijeljenja koje potpadaju pod tu definiciju. Stoga danas naša knjižnica iz sjene nosi ime *Memory of the World*. Na njoj smo s nekolicinom ljudi krenuli raditi 2011. godine, u razdoblju nakon što je dotad najveća knjižnica iz sjene *Library.nu* (koja se prethodno zvala i *Gigapedia*) pod tužbom za kršenje autorskog prava prestala s djelovanjem, a prije nego što su *Library Genesis* i *Science Hub* ispunile taj vakuum.

Knjižnica iz sjene je mnogo. *UbuWeb* je možda najstarija koja još djeluje. *UbuWeb* je čedo jednog čovjeka, pjesnika Kennetha Goldsmitha, repozitorij koji je 1996. krenuo od konkretnе i eksperimentalne poezije, a danas pruža pristup pozamašnoj građi moderne i suvremene vizualne i zvukovne umjetnosti. *Monskop* koji je nastao dekadu kasnije marljivo uređuje Dušan Barok s ciljem da pruži pregled pokreta, koncepata, institucija i umjetnika avangarde, neoavangarde i medijske umjetnosti te omogući pristup arhivskim tekstovima, časopisima i monografijama. *Aaaaarg* je zajednica nekih stotinjak tisuća anonimnih korisnika koja je sakupila isto toliki broj članaka i knjiga s područja društvenih znanosti, humanistike i umjetnosti. Najveće su pak *Library Genesis* s preko 2 milijuna svezaka koja je djelo velike anonimne zajednice i *Science Hub* koji je kreirala jedna osoba, Aleksandra Elbakijan, i koji pruža pristup preko 60 milijuna znanstvenih članaka koji su inače iza paywalla.

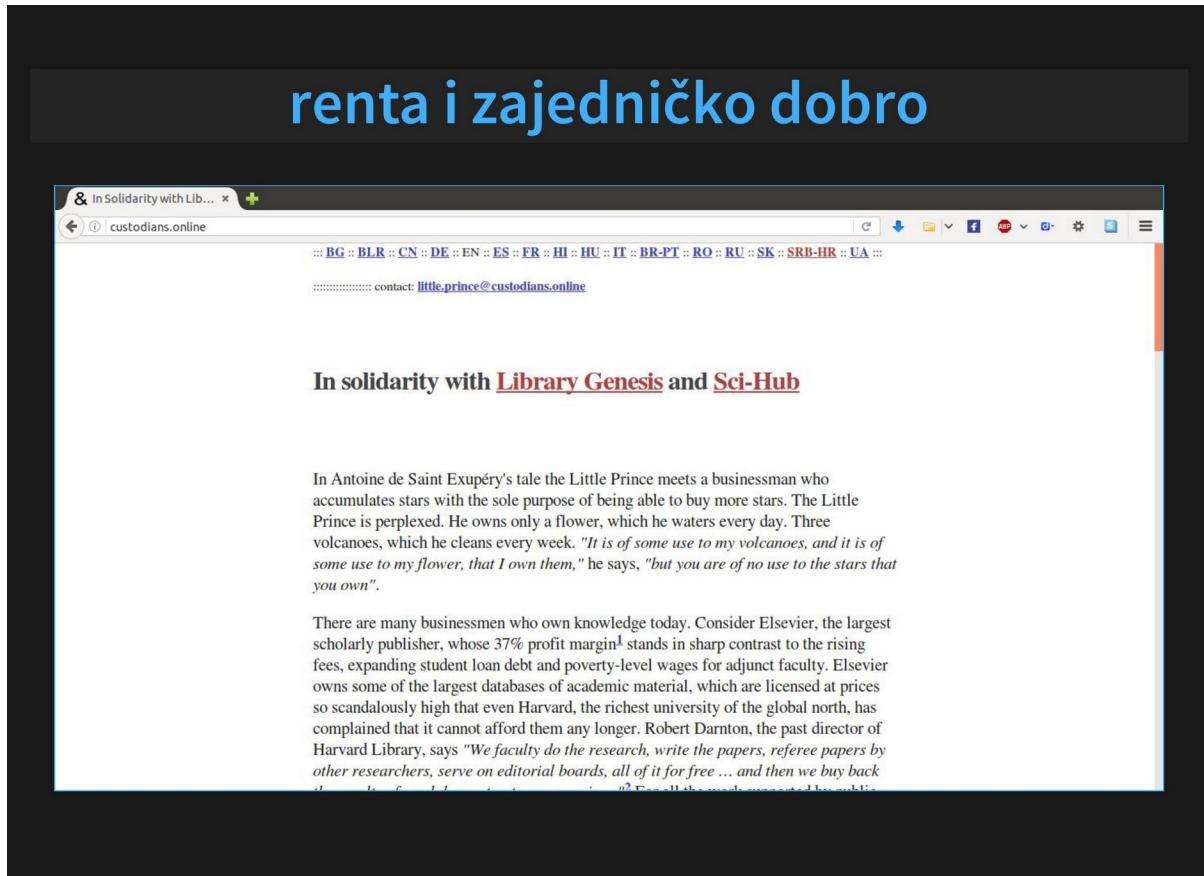
Knjižnice iz sjene nastaju u kontekstu nejednakosti u globalnom društvu znanja. Svijet visokog obrazovanja i znanosti podijeljen je i strukturiran ekonomskom nejednakošću. Sveučilišta koja su najviše rangirana na globalnim top listama koncentrirana su u desetak najbogatijih zemalja u kojima su ujedno najveća ulaganja u visoko obrazovanje i istraživanje. Sjedišnice oligopola komercijalnih akademskih izdavača nalaze se u pet od tih desetak najbogatijih zemalja. Ekscesivan porast cijene preplata doveo je do toga da čak ni ponajbogatije sveučilišne knjižnice na globalnom sjeveru ne mogu ponuditi pristup svim časopisima kojima bi htjele, što je dovelo do velikog nezadovoljstva znanstvenika na globalnom sjeveru protiv cijene koju taj oligopol stavlja na njihov rad. A protiv posljedica te koncentracije ekonomske moći i isključivanja iz pristupa sveučilišta na globalnoj ekonomskoj periferiji nemaju druge opcije nego da svoje studente upute na knjižnice iz sjene. Kao što šef redakcije za globalno rangiranje sveučilišta pri Times Higher Education Phil Blakely iskreno kaže "to da novac 'drma' u globalnom visokom obrazovanju ... čini se očiglednim". Neujednačen ekonomski razvoj cementira neujednačeni razvoj u visokom obrazovanju i znanosti — i obratno.

Intelektualno vlasništvo teži svako dobro koje već nije integrirano u tržišne procese transformirati u vid vlasništva koji isključuje iz korištenja i time stvoriti oskudnost i režim naplativog pristupa. Međutim, budući da je karakter kulturnih dobara oblikovan uzajamnošću stvaralaštva i recepcije i da je kultura u tom pogledu eminentno kolektivno dobro, u hijerarhiji vlasništva nad sredstvima za proizvodnju u kulturi i znanosti dominantno sredstvo za proizvodnju je ono koje kontrolira diseminaciju dobara. U eri tiska na vrhu te hijerarhije je izdavač, u doba kulturnih industrija televizijska kuća, filmski studio i muzička etiketa, u doba društvenih mreža internetski gigant. Intelektualno vlasništvo im omogućuju da iz vlasništva nad kulturom i znanjem kreiraju rentu kontrolirajući dostupnost. Tehnologije im pak omogućuju da operacionaliziraju kontrolu dostupnosti dobra kojeg režim intelektualnog vlasništva čini oskudnim.

Takve tehnologije uobičajeno prvo razvijaju ostrašeni članovi tehnoloških zajednica koji žele olakšati opću dostupnost dobara. Pasionirani hakeri drže se mota da "informacija želi biti slobodna". Međutim, investicijski anđeli ubrzo te njihove ambicije pomire s isključenjima vlasništva. Najčešće se to svede na izbor žele li biti

obilježeni kao kriminalci ili postati uvaženi poduzetnici. Mnogi neće uspjeti u kapitalističkom kazinu. Međutim, oni koji uspiju oblikovat će svoju viziju svijeta prema svojim tehnologijama. I tu nastaje problem. Imaginariji i vizije društva kakve tendiraju imati tehnološke zajednice, kao uostalom i mnogi drugi imaginariji organskih zajednica, imaginariji su s kojima se malo nas može poistovjetiti. Njihovo uvjerenje da kapitalizam može osigurati individualne slobode i slobodu govora, a da sve ostalo ostane nedotaknuto slobodom tržišta ide protiv svega čemu svjedočimo danas i čemu smo svjedočili u prošlosti.

Postoji i mogućnost da razvijateljima tehnologija investicijski andželi budu ipak manji zanimljivi od društvenog dobra koji nastaje dostupnošću. Nekolicina nas knjižničara iz sjene taj obrat artikuliralo je u javnom pismu podrške *Science Hubu* i *Library Genesisu* kroz epizodu iz *Malog princa*. U jednoj epizodi Saint-Exupéryjeve pripovijetke mali princ susreće poslovnog čovjeka koji skuplja zvijezde samo s ciljem da bi ih mogao akumulirati još više. Mali Princ je zbuđen logikom njegovog djelovanja. On ima samo jedan cvijet koji zalijeva svaki dan. I tri vulkana koje čisti jednom tjedno. "I za moje vulkane i za moju ružu je korisno što ih posjedujem," kaže Mali Princ, "ali ti nisi od koristi zvijezdama koje posjeduješ". Oni koji grade i održavaju infrastrukture dijeljenja kulture i znanja — knjižnice iz sjene — od koristi su zajedničkom dobru kulture i znanja. Zajedničko dobro vlasnički je odnos okrenut naglavačke — odnos brige prema dobru i odnos uključivanja prema drugima.

institucije namjesto platformi

Javne institucije pak rijetko pokreću investicijski anđeli. Njihovo nastajanje ovisi o političkoj artikulaciji obećanja, vizije, imaginarija, te su uobičajeno ishod dugih borbi. Javna knjižnica kao institucija nastala je upravo iz takve duge političke artikulacije obećanja i političke borbe da svi imaju pravo na kulturu i znanje i pravo na oblikovanje vlastite pedagogije.

Za razliku od tehnoloških zajednica koje žele apstrahirati od nejednakosti, neslaganja i neizvjesnosti, od društvene heterogenosti i strukturnih razlika, društvene institucije moraju prihvatići i rješavati nejednakosti, neslaganja i neizvjesnosti, poput konflikata i kompleksnosti koji nastaju u situacijama krize poput ove pandemijske u kojoj se nalazimo danas i ekološke u kojoj ćemo se naći sutra. Javne knjižnice kao društvene infrastrukture su, riječima Laurent Berlant, potencijalno "moćni instrumenti talasanja nemirnih vremena", one nude mogućnost usporavanja, a ako prigrle knjižnice iz sjene i mogućnost kolektivnog neposluha i otpora. Naspram radikalizirajućih isključenja vlasništva, one mogu smanjiti nesigurnosti i neposlušno zahtijevati pristup kulturi i znanju za sve, masovnu

intelektualnost i kritičku pedagogiju koje se, u svijetu tehnokapitalizma, sve više čine reliktom prošlosti.

Da bismo nadišli dominantnu viziju svijeta svodivog na apstrakcije slobodnog tržišta, tehnologija i vlasništva iza kojih se kriju mehanizmi diferencijalnog isključivanja i akumulacije, svijeta u kojem materijalni i ekološki uvjeti degradiraju autonomiju većine, potrebno je društvenoj zajednici usaditi viziju društvenog svijeta institucija koje može proizvoditi solidarnost, jednakost i ekološku pravdu za sve.

Ako su tehnologije pitanje dostupnosti dobara, onda javne knjižnice moraju postati mjestom i vremenom u kojima se moramo vratiti u preobrazbu koja se 90-ih nije dogodila — preobrazbu koja će kulturu i znanje, tehnologije i knjižnicu osloboditi modela društvene proizvodnje nastalog sredinom 19. stoljeća — modela kapitalizma.